

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 37.013.42

Г.В. БІЛИЧЕНКО,

*аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

У статті проаналізовано психолого-педагогічні засади та фактори розвитку концепції соціально-педагогічного супроводу дитинства. Поняття «супровід» розглядається в контексті особистісно-орієнтованої моделі освіти. Сутність педагогічного супроводу розуміємо як сукупність умов освітнього простору, в яких дитина проявляє себе як суб'єкт власної життєтворчості.

Ключові слова: гуманізм, гуманістичні ідеї, педагогічна підтримка, педагогічний супровід, соціально-педагогічний супровід.

Постановка проблеми. Високий рівень соціальної динаміки та нестабільності сучасного суспільства, загострення соціокультурних, економічних, політичних проблем зумовили актуальність наукового пошуку оптимальних шляхів соціально-педагогічного супроводу особистісного зростання на ранніх етапах соціалізації особистості.

Гуманістична спрямованість сучасної освіти виражається у розумінні людини як вищої цінності соціального буття, як суб'єкта пізнання, творчості, спілкування і комунікації. Практична реалізація гуманістичної парадигми освіти сприяє розвитку суб'єктивних якостей людини, її здатності до самовдосконалення та особистісного становлення.

У гуманістичній педагогічній системі педагог і дитина утворюють загальний освітній простір, в якому їх взаємодія має суб'єкт – суб'єктний характер. Одним із напрямків гуманістичної педагогіки є теорія і практика педагогіки підтримки і супроводу, яка активно розробляється в сучасній науці. Обговорюється зміст таких понять, як педагогічний супровід, психолого-педагогічний супровід, соціально-педагогічний супровід, соціально-педагогічна допомога, соціально-педагогічна підтримка.

Аналіз наукових досліджень. Сучасні дослідження соціально-особистісного розвитку базуються на теорії загальної соціалізації особистості (Б. Ананьєв, Г. Андреева, І. Бех, І. Кон, О. Кононко, О. Леонтєв, І. Рогальська-Яблонська, О. Сухомлинська); звертаються до концептуальних положень про сутність та зміст процесу гуманізації освіти (Ш. Амонашвілі, Я. Корчак, В. Сухомлинський, К. Ушинський); місце та роль соціального виховання в сучасному освітньому просторі (О. Безпалько, І. Бех, А. Капська, А. Рижанова, С. Харченко); закономірності соціального розвитку в дитячому віці (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Мухіна, Д. Фельдштейн); особливості методології педагогічного та соціально-педагогічного супроводу дитинства (М. Бітіянова, О. Газман, К. Крутій, М. Михайлова, С. Юсфін).

Мета статті. На основі аналізу теоретичних і практичних аспектів проблеми визначити історико-педагогічні основи та концептуальні складові парадигми соціально-педагогічного супроводу дитинства.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вчені сходяться на думці про те, що дитинство є унікальним за своїм значенням періодом, в якому закладаються основи особистості, загальні напрями у розвитку моральних і соціальних якостей, базис особистісної культури; формується ставлення до себе, інших людей і до світу в цілому. Визнання самоцінності дитинства вимагає активного звернення до цінностей та інтересів дітей, збереження дитячої субкультури, збагачення дитячого життя досвідом діяльності в сімейному і соціальному просторі. Виходячи з цього, орієнтирами ефективної педагогічної діяльності сучасного педагога є закономірності духовного, соціального, фізичного, психічного розвитку дитини, процеси і зміни, які відбуваються в його внутрішньому світі, набутий соціальний досвід, сконструйований образ світу [1; 5; 6; 10].

Парадигма супроводу своєю появою і змістовним наповненням зобов'язана значною мірою особистісно-орієнтованій моделі освіти. Саме поняття «супровід» в семантичному контексті розглядається як те, що супроводжує будь-яку дію, явище, тобто розглядається як можливість знаходитися разом з ким або чим-небудь, іноді трохи попереду, якщо потрібно пояснити можливі шляхи. У літературі зустрічається і визначення супроводу через поняття «поруч». Ми вважаємо, що в даному випадку більш доречним і точним буде все ж поняття «разом», бо ця дія спрямована на внутрішню тісну близькість, спорідненість, емоційну прихильність, зв'язок і співпрацю. У цьому сенсі акцент переноситься на створення сприятливих психолого-педагогічних умов для співпраці і співтворчості, партнерських відносин, для особистісного розвитку дитини, за яким визнається право бути особистістю, бути дитиною [3].

Дуже важливим у контексті нашого дослідження є звернення до джерел концепції педагогічної підтримки та аналізу тих аспектів гуманізації, які становлять її основу. Насамперед, це витоки філософського знання, в яких закладено уявлення про педагога як про носія соціокультурних цінностей суспільства.

Діяльність перших педагогів-гуманістів належить до епохи Відродження (Віторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Еразм Роттердамський). Деякі дослідники вважають, що і саме поняття «гуманізм» виникло в цей же час (XIV–XVII ст.) як сукупність поглядів, базованих на визнанні людини найвищою цінністю; як вчення, яке стверджує повагу до гідності та розуму людини, її право на щастя, свободу і всебічний розвиток. На перший план виступає особистість, «ідеальною людиною» визнається людина сильна, талановита і всебічно розвинена, здатна стати творцем самої себе і своєї долі. Найважливішими рисами гуманістичного підходу стають: індивідуалізація, вибір людиною власного життєвого шляху, духовна свобода [11].

Характерно, що гуманістичні ідеї завжди випереджали соціальну практику розвитку та становлення суспільства та часто називалися соціальною утопією. Однак у часи, коли необхідні були зміни, відмова від старих парадигм і пошук нових орієнтирів, гуманістичні ідеї ставали актуальними. Вони знайшли відображення і в працях А. Дістервега, І. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо, Г. Сковороди, педагогічні ідеї яких базовані на гуманізмі, глибокій любові до дитини, турботі про її всебічний розвиток [11].

У 50–60-ті рр. XX ст. в західній гуманітарній науці формується особливий напрям – гуманістична психологія. Її представники розробили ряд питань, суттєвих для педагогічної підтримки, найбільш яскравими серед яких представляються ідеї А. Маслоу [7] і К. Роджерса [8]. Зокрема, А. Маслоу підкреслював, що метою гуманістичної освіти є людина, яка самостійно творить себе, і тому така освіта повинна відповідати інтересам кожної конкретної особистості, сприяти її самоактуалізації, забезпеченню умов для втілення того, що може досягти саме ця людина. Основне завдання освіти, на думку психолога, полягає в тому, щоб допомогти людині максимально повно реалізувати свої можливості. Ідеальний освітній заклад, за А. Маслоу, «стане свого роду тихою гаванню освіти, в якій кожен зможе спробувати знайти себе, з'ясувати, хто він такий і до чого він прагне, чим він гарний і чим поганий» [7, с. 195].

У свою чергу, К. Роджерс відзначав, що гуманістично скерований педагог зобов'язаний приймати дитину такою, яка вона є, допомагати їй заглядати в саму себе, розуміти, що вона являє собою, сприяти і радіти її зростанню і самоактуалізації. Педагог може надати реальну підтримку дитині у вирішенні особистісно значущої проблеми лише тоді, коли між

ними встановлюються «відносини взаємодопомоги». «Під цими словами, – писав К. Роджерс, – я маю на увазі такі відносини, в яких, принаймні, одна зі сторін прагне до захоплення іншої, до особистісного зростання, розвитку, дозрівання, поліпшення життєдіяльності та співпраці. Відносини взаємодопомоги – це такі відносини, в яких один з учасників прагне до того, щоб у однієї або у обох сторін відбулися зміни у бік більш тонкого розуміння себе, у бік посилення вираження і використання всіх своїх потенційних внутрішніх ресурсів» [8, с. 350].

Теоретико-методологічними орієнтирами дослідження проблеми стали ідеї видатних вчених гуманістичної спрямованості (Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинський), принципи допомоги дитині, збереження його індивідуальності і самоцінності в освітньому процесі. Особливої уваги в контексті обговорюваної проблеми заслуговує педагогічна спадщина В. Сухомлинського. Гуманістична основа педагогіки В. Сухомлинського ґрунтується на положенні про безумовну цінність людини, її індивідуальну свободу і гідність. Його педагогічні погляди пронизані любов'ю та повагою «до світу» дитинства. Педагогу-мислителю вдалося створити унікальну для ХХ ст. освітньо-виховну концепцію. Прагнення обумовити цілісність і значущість дитинства були головною рушійною силою науково-педагогічної діяльності вченого. Педагогічна концепція В. Сухомлинського поклала початок новій філософії взаємини у системі «учитель-дитина», «дорослий-дитина», накреслила домінуючі завдання освіти – навчити дитину жити, мислити, створити умови для її самореалізації. Серед різноманіття педагогічної проблематики вченого чи не найважливішою виокремлюється ідея проектування щасливої людини, що є значущим для нашого дослідження [9]. Педагогічна концепція В. Сухомлинського ґрунтується на таких принципах, які співвідносяться з принципами соціально-педагогічного супроводу:

- принцип неповторності кожної дитини;
- принцип визнання відсутності нездібних дітей;
- принцип урахування нерівності розумових здібностей дітей;
- принцип індивідуалізації навчально-виховного процесу;
- принцип урахування індивідуальних особливостей учнів;
- принцип визнання кожного учня особистістю [9].

Таким чином, можна стверджувати, що практична реалізація гуманістичної парадигми освіти сприяє розвитку суб'єктних якостей людини, її здатності до особистісного зростання, самовдосконалення, рефлексивної діяльності, формуванню самості. Це обумовлює необхідність зміни позиції педагога і дитини в освітньому процесі, основними характеристиками якої повинні стати емоційна і особистісна відкритість суб'єктів, довірливість, взаємна зацікавленість у кінцевому результаті.

У гуманістичній системі педагог і дитина утворюють загальний освітній простір, в якому вплив (у звичайному, об'єктному значенні) перестає існувати, поступаючись місцем взаємодії (суб'єкт-суб'єктивним відносинам) і взаєморозвитку. Педагог не керує дитиною, не прагне вести її за собою, а створює умови для її самовизначення, самоідентифікації та самореалізації, підтримує, допомагає у вирішенні проблем.

Виділення проблеми педагогічної підтримки в особливу сферу цілеспрямованої педагогічної діяльності було вперше здійснено лише на початку 90-х років минулого століття О. Газманом і групою його співробітників (Т. Анохіна, М. Михайлова, С. Юсфін).

Педагогіка необхідності, на думку О. Газмана, безумовно, важлива для організації повноцінного розвитку людини. Однак для самостійного і успішного просування в освіті, вибору власного життєвого шляху необхідний особливий педагогічний процес – педагогічна підтримка дитини, під якою автор розуміє «превентивну і оперативну допомогу дітям у вирішенні їхніх індивідуальних проблем, пов'язаних з фізичним і психічним здоров'ям, соціальним та економічним становищем, успішним просуванням у навчанні, у прийнятті шкільних правил; з ефективною діловою та міжособистісною комунікацією, з життєвим, професійним, етичним вибором (самовизначенням)» [3, с. 109].

Згідно з О. Газманом, педагогічна підтримка спрямована на переклад проблеми в потенційний стимул розвитку дитини, її суб'єктних здібностей: рефлексії, проектування, виходу в керуючу позицію у відношенні до самої себе. Кожен реальний позитивний результат вирішення проблеми, досягнутий завдяки активності самої дитини, – це позитивний досвід

вибудовування ставлення до себе, як суб'єкта, який може керувати ситуацією, протиставляючи обставинам своє бажання, волю і активність [3].

Наукові праці і досвід сучасних українських вчених (Г. Балл, І. Бех, Н. Гавриш, І. Зязюн, О. Кононко, Т. Піроженко, Т. Поніманська, О. Сухомлинська, І. Якіманська) мають важливе значення для обґрунтування теоретичних основ педагогічної підтримки.

Питання гуманізації займають важливе місце в дослідженнях І. Зязюна, який у книзі «Педагогіка добра: ідеали і реалії» підкреслює, що догматика навчання, основною метою якого є лише здобуття знань обмежує свободу людини, не дає їй можливості творчо, індивідуально, неповторно, суб'єктивно самореалізовуватися [4, с. 48].

Гуманістичну парадигму освіти І. Бех пов'язує з необхідністю звернення до загальнолюдських моральних цінностей та їх втіленням у наступних поколіннях. Суть гуманістичного підходу в освіті, за словами вченого, полягає у сприйнятті знань не як кінцевого результату, а як процесу, який триває все життя. При цьому навчальний заклад закладає основу для розвитку самостійного мислення і ставлення до світу, пошуку власного шляху, вміння критично мислити і приймати важливі рішення, вдосконалення творчого та інтелектуального потенціалу [1].

Узагальнення результатів вищезгаданих досліджень дає можливість сформулювати такі положення.

Підхід до вирішення проблеми супроводу необхідно розглядати як парадигмальний, що підкреслює діяльну і суб'єктивну природу супроводу, його ненасильницький, безперервний, ціннісний характер. Модель педагогічного супроводу ґрунтується на компетентнісному підході і реалізується на основі взаємодії його основних компонентів: цілепокладання, стратегії планування змісту і технології його реалізації, чітким визначенні ролей позицій всіх учасників освітнього процесу, єдності принципів і очікуваних результатів. Оскільки основною ідеєю педагогічного супроводу є віра у внутрішні сили дитини, тому основними пріоритетами реалізації методології педагогічного супроводу повинні стати навчання вибору, створення орієнтаційного поля розвитку, зміцнення внутрішнього Я дитини, формування адаптивних здібностей. Сутність педагогічного супроводу становить також створення в рамках освітнього простору сприятливих умов для прояву дитиною себе як суб'єкта власного життєтворчості.

Дані наукових досліджень свідчать про варіативність підходів у визначенні сутності поняття «супровід» (через рід і видові відмінності): допомога дитині, його сім'ї і педагогам у формуванні орієнтаційного поля розвитку; метод, який забезпечує єдність всіх суб'єктів освітнього процесу; система професійної діяльності педагога, психолога; створення оптимальних умов для особистісного розвитку дитини; цілісна система психологічного забезпечення освітнього процесу, в якій взаємодіють діагностувальне, розвивальне, профілактичне і соціалізаційне спрямування; допомога педагогам і батькам у вихованні дітей; «ведення» дитини за індивідуальним освітнім маршрутом з підбором освітніх програм. У теорії супроводу важливим положенням є твердження, згідно з яким носіями проблеми розвитку дитини в кожному конкретному випадку є і сама дитина, і його батьки, і найближче оточення, і педагоги. Базову основу в теорії і практиці супроводу становить концепція вільного вибору як умова розвитку (пріоритет опори на внутрішній потенціал суб'єкта, на його право самостійно здійснювати вибір і нести за нього відповідальність); системно-організаційний підхід, в логіці якого розвиток розуміється як вибір і освоєння суб'єктом тих чи інших новацій. [3]. Залежно від конкретних запитів, проблем, потреб, освітніх цілей і завдань, професіоналізму кадрів виділяються психологічний супровід, психолого-педагогічний супровід, педагогічний супровід, соціально-педагогічний супровід.

Громадські кризові явища, освітні чинники ризику (стресова тактика педагогічного впливу, коли дитину сприймають як об'єкт впливу; невідповідність методів навчання і виховання віковим і функціональним особливостям розвитку дітей; надмірна регламентація їх дій; ігнорування життєвого досвіду дитини і соціальної ситуації його розвитку; навчальні перевантаження) вимагають розробки і використання ефективної практико-орієнтованої моделі соціально-педагогічного супроводу дитинства.

Дана модель базується на теоретичному, методичному та процесуальному блоках. Теоретичний блок включає в себе сукупність базових понять, концепцію, методологічні підходи, сутнісні ознаки та специфіку. Методичний блок містить концептуально-теоретичну мо-

дель, закономірності, критерії та показники ефективності соціально-педагогічного супроводу. Процесуальний блок розкриває технологію соціально-педагогічного супроводу розвитку особистості, конкретні прийоми соціально-педагогічної роботи.

Висновки. Історико-педагогічними основами концепції соціально-педагогічного супроводу є гуманістичні напрями: філософський, психологічний, педагогічної та соціально-педагогічної наук. В них дитинство виступає унікальним періодом життя людини, причому не періодом підготовки дитини до життя, а особливою самоцінною фазою розвитку.

Аналіз сучасних проблем освіти показує, що модель соціально-педагогічного супроводу дитинства в системі освіти, як правило, декларується як сукупність концептуальних положень. При цьому очевидно, що практичне здійснення парадигми супроводу у взаємодії педагога з дитиною можливо при визначенні вихідної педагогічної позиції, створенні відповідних умов, реалізації конкретних педагогічних технологій.

Список використаних джерел

1. Бех І. Гуманістична педагогіка як нова інноваційна парадигма / І. Бех // Науковий вісник Миколаївського педагогічного університету. – Вип. 4. – Миколаїв: МДПУ, 2001. – С. 22–28.
2. Бондар Л. Методологічна основа гуманістичних ідей духовності в педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Л. Бондар. // Рідна школа. – 2006. – № 9.
3. Газман О.С. Воспитание и педагогическая поддержка детей: [текст] / Олег Семенович Газман // Народное образование. – 1998. – № 8. – С. 108–111.
4. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
5. Кудрявцев В.Т. Развитие детства и развивающее образование: культурно-исторический подход / В.Т. Кудрявцев. – М., 1997.
6. Курінна С. Соціально-педагогічний супровід дитини-сироти у сучасному світі / С. Курінна // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Слов'янськ: ДДПУ, 2015 – 259 с.
7. Маслоу А. Самоактуалізація личности и образование / А. Маслоу; [пер. с англ., предис. Г. А. Балла]. – Киев–Донецк, 1994. – 52 с.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию: становление человека / К. Роджерс; [пер. с англ. / под общ. ред. и предисл. Е.И. Исепиной]. – М.: Прогресс: Универс, 1994. – 480 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 3 / В.О. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1976.
10. Фельдштейн Д.И. Феномен Детства и его место в развитии современного общества / Д.И. Фельдштейн // Воспитание школьников. – 2005. – № 4.
11. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / сост. А. И. Пискунов. – М., 1971. – С. 385–444.

References

1. Beh, I. (2001). *Gumanistichna pedagogika jak nova innovacijna paradigma* [Humanistic pedagogy as a new innovation paradigm]. *Naukovij visnik Mikolaïvs'kogo pedagogichnogo universitetu* [Scientific Journal of Mykolayiv Pedagogical University]. Vol. 4, Mikolai, MDPI Publ., p. 22-28. (In Ukrainian).
2. Bondar, L. (2006). *Metodologichna osnova gumanistichnih idej duhovnosti v pedagogichnij spadshhini V. Suhomlins'kogo* [The methodological basis of humanistic ideas of spirituality in pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky]. *Ridna shkola* [Mother School]. No 9. (In Ukrainian).
3. Gazman O.S. (1998). *Vospitanie i pedagogicheskaja podderzhka detej* [Education and educational support to children]. *Narodnoe obrazovanie* [Education]. No 8, p. 108-111. (In Russian).
4. Zjazjun I. A. (2000). *Pedagogika dobra: ideali i realii* [Pedagogy good: ideals and realities]. Kyiv, MAUP Publ., 312 p. (In Ukrainian).
5. Kudrjavcev, V. T. (1997). *Razvitoe detstvo i razvivajushhee obrazovanie: kul'turno-istoricheskij podhod* [Childhood development and developmental education: cultural and historical approach.]. Moscow. (In Russian).

6. Kurinna, S. (2015). *Social'no-pedagogichnij suprovid ditini-siroti u suchasnomu sviti* [Socio-pedagogical support of orphans in the world today]. *Gumanizacija navchal'no-vihovnogo procesu* [Humanization of the educational process]. Slov'jans'k, DDPU Publ., 259 p. (In Ukrainian).

7. Maslou, A. (1994). *Samoaktualizacija lichnosti i obrazovanie* [Self-actualization and education]. Translation from Engl. foreword by G. A. Ball]. Kyiv-Donetsk, 52 p. (In Russian).

8. Rodgers, K. (1994). *Vzgljad na psihoterapiju: stanovlenie cheloveka* [Look at psychotherapy: the establishment of human]. Translation from Engl., E. I. Isepina (Ed.), Moscow, Progress-Univers Press, 480 p. (In Russian).

9. Suhomlins'kij, V.O. (1976). *Vibrani tvori v 5-ti t.* [Selected works in 5 vols.]. Vol.3, Kyv, *Radjans'ka shkola* [Soviet school] Publ., (In Ukrainian).

10. Fel'dshtejn, D.I. (2005). *Fenomen Detstva i ego mesto v razvitii sovremennogo obshhestva* [Childhood phenomenon and its place in the development of modern society]. *Vospitanie shkol'nikov* [Education for pupils]. No 4. (In Russian).

11. Piskunov, A.I. (1971). *Hrestomatija po istorii zarubezhnoj pedagogiki* [Readings on the history of foreign pedagogy]. Moscow, p. 385-444. (In Russian).

В статье проанализированы психолого-педагогические основы и факторы развития концепции социально-педагогического сопровождения детства. Понятие «сопровождение» рассматривается в контексте личностно-ориентированной модели образования. Сущность педагогического сопровождения понимаем как совокупность условий образовательного пространства, в которых ребенок проявляет себя как субъект собственного жизнетворчества.

Ключевые слова: гуманизм, гуманистические идеи, педагогическая поддержка, педагогическое сопровождение, социально-педагогическое сопровождение.

The article analyzes the sources and factors of development of the concept of socio-pedagogical support of childhood. The term «support» is considered in the context of person-centered model of education. The essence of pedagogical support is understood as creating conditions within educational space for the manifestation of the child himself/herself as the subject of his/her own life creation.

Key words: humanism, humanistic ideas, pedagogical support, educational support, social and educational support.

Одержано 12.01.2016.